

Onder het gezag van het Romeinse Rijk was het vreedzaam wonen in de Kempense bossen. En toen begon het, het kappen van de bossen, het échte begin van de Kempense heidewoestijn die niet vanzelf is ontstaan van nature uit maar volledig voor de rekening is van de mens. In die tijd was de mens nog steeds een jager maar men had toen ook al voldoende kennis om de grond te bewerken, men was toen jager en boer tegelijk. Maar om de grond te bewerken heb je wel grond nodig, en die was er niet in het uitgestrekte woud. De al aanwezige open ruimten bestonden toen al uit heidegronden. Dat waren de typische Kempense zandgronden (met het mulle duinzand) die niet vruchtbaar was. Tja, wat doe je dan, dan creëer je nieuwe akkers. Er zat niets anders op als grote groepen bomen te kappen. Allemaal met de hand uiteraard en met erg primitieve hulpmiddelen. Soms stak men delen van bossen gewoon in brand. Op die vrijgekomen open ruimtes probeerde men de grond te bewerken met gewassen, net voldoende om te kunnen overleven, vandaar dat er ook nog steeds jacht werd gemaakt op dieren.

Die akkers werden aangelegd op de kaalgekapte vlaktes, allemaal onvruchtbare gronden. Doch deed men een poging om kleinschalig de grond te bewerken. Na enkele jaren waren die akkers echter uitgeput, er groeide niets meer. Er zat dus niet anders op om opnieuw stukken bos te kappen en aldaar nieuwe akkers te creëren die dan na enkele jaren ook weer uitgeput bleken, en zo zette de cyclus zich verder, jaar na jaar, eeuw na eeuw. Tot er uiteindelijk niets meer te kappen viel. In 1847 kende de Kempense heidewoestijn haar grootste omvang ooit ... er was niets meer. De Kempen was verworven tot een desolate half-woestijn. De zandgronden waren immens, overal waren grote en kleine zandduinen ontstaan, er lagen honderden vennen in het landschap, sommigen hadden de omvang van een grote vijver, anderen waren niet groter als een poel. De enige planten die er nog konden groeien waren taaie heidestruiken. Bossen waren verdwenen, hier en daar stonden wel houtkanten (bomenrijen) maar die werden aangeplant door de mens zelf om de akkers en weilanden te begrenzen en om het stuifzand van de akkers te weren (wat uiteraard niet lukte). Er waren nog juist geteld 4 bossen overgebleven in de Antwerpse Kempen. Het Grotenhout in Vosselaar en Gierle, het Herenbos in Oostmalle, het Zoerselbos in Zoersel en het Peerdsbos in Schoten. Het zijn de enige Kempense bossen die de middeleeuwen hebben overleefd. Dit waren allen domeinbossen in eigendom van de hogere adel die hun bossen gebruikten als jachtwarande, vandaar dat zij nooit werden gekapt.

Maar waar komt al dat zand dan vandaan?

Gedurende duizenden jaren was de Kempen gelegen aan de Noordzeekust. Nederland lag toen nog onder de Noordzee, grote delen van Nederland liggen overigens nog steeds onder de zeewaterspiegel. Wanneer je de kustduinen en de dijken zou wegnemen, komt Nederland meteen onder water te staan, niets kan het water dan nog tegenhouden. De Kempen was eeuwenlang een kustregio die bestond uit slikken en schorren, een beetje zoals het huidige Nederlandse Waddengebied. Tijdens de ijstijden stond er helemaal geen water in de Noordzee, de ijstijden deed de Noordzee helemaal (of deels afhankelijk van de ijstijd) dichtslippen. Dat land noemt men nu Doggerland. Het pakijns raakte tijdens de laatste ijstijd niet tot bij ons, die lag ongeveer ter hoogte van de Noord-Duitsland, Denemarken en Noord-Polen. Alles wat daar ten zuiden lag was één groot, enorm toendragebied waar ook België deel van uitmaakte. De ondergrond was eeuwenlang permanent bevroren, maar de oppervlakte niet! De temperaturen lagen tijdens die laatste ijstijd niet het hele jaar door permanent onder nul, tijdens de zomermaanden kon het tot 15°C graden worden waardoor de oppervlakte ontdooide, dus ook de bodem van de Noordzee. Het gevolg daarvan was dat al het Noordzeezand los kwam te liggen en door de wind werd weggeblazen, ver weg tot in de Kempen. En dat duurde eeuwenlang, jaar in jaar uit. Al het dekzand werd over Nederland heen geblazen en kwam tot stilstand in de Nederlandse, Antwerpse en Limburgse Kempen.

Daaraan hebben we onze typische zandgronden te danken, het is aldus zand dat uit de Noordzee naar hier werd geblazen. Dat wit-gele zand zit overigens metersdiep in de Kempense ondergrond. Die zanden deden ook duinen ontstaan, kustduinen. Sommige van die duinen liggen nog steeds in het landschap, anderen werden door de eeuwen heen genivelleerd of stonden onder invloed van winderosie, ze werden gewoon weggeblazen, uiteraard een proces van vele jaren. De Kempense Heuvelrug gelegen tussen Herentals en Lichtaart is daar het beste (en grootste) voorbeeld van. Die 7 km lange voormalige kustduin heeft een oost-west oriëntatie wat de ligging van de kustlijn typeert. In het verlengde daarvan liggen de afzonderlijke duinen van de Hoge Mouw in Kasterlee.

Werden er dan alleen maar dekzanden naar de Kempen geblazen?

Nee er werd ook wat meer lemiger zand naar hier geblazen, maar die kwam net iets meer oostwaarts aangewaaid vanuit Duitsland. Dat zand was wat lichter in gewicht, vloog over de Kempen heen naar Midden-België en vormde aldaar de ondergrond die we daar nu kennen. De aanvoer van tonnen aan dekzand stopte langzaam wanneer het klimaat weer opwarmde en de ijstijd eindelijk achter de rug was waarna de Noordzee opnieuw volliep met zeewater en er weer plantengroei en bossen ontstonden in West-Europa. Doch ligt er nog meer zand in de Kempense ondergrond, mariene zand. Dit zand is zowaar nog ouder als het zand dat naar hier werd geblazen tijdens de laatste ijstijd. Dit mariene zand bestaat uit groene kleimineralen, dat is glauconiet (donkergroene korrels), bij verwerking wordt dit omgezet in ijzer. Verwerking van gesteentes is een natuurlijk proces waarbij materiaal onder invloed van het klimaat, regen, wind, koude en warmte in stukken breekt en eeuwenlang in de grond blijft zitten en zo ijzerzandsteen doet ontstaan. In de Kempen werd deze ondergrond 10 miljoen jaar geleden afgezet.

Er zijn diverse heuvels in de Kempen waar ijzerzandsteen in de ondergrond zit, dat ijzer deed het zand aan elkaar roesten, het maakte dat het stevige heuvels met harde zandgronden zijn die door de eeuwen heen niet werden genivelleerd door wind en erosie en aldus nog steeds in het Kempense landschap liggen. De Kempense Heuvelrug tussen Lichtaart en Herentals is er zo één van. Vooral in de Zuiderkempen liggen er nog meer, ze worden ook wel getuigenheuvels genoemd omdat ze getuigen zijn van het eeuwenoude kustlandschap dat hier eens lag en aldus een compleet ander aanzicht had als nu.

Zijn er dan nog overblijfselen van die voormalige heidewoestijn?

Wel, ja! Op diverse plaatsen in de Kempen liggen nog zandverstuivingen en landduinen. Zowel in de Antwerpse Kempen als in de Limburgse Kempen zijn er nog relictten overgebleven. In de provincie Antwerpen moet je vooral in Balen zijn. Rondom het (sport)vliegveld van de Keiheuvel zijn nog uitgestrekte, dikke stuifzanden gelegen, een soort mini-woestijn én ze staan allemaal open voor publiek. In Geel-Bel ligt de Kapucienenberg, een grote, kale landduin met aan haar voet nog een 300 meter lang zandplein met het losse duinzand. Nog een 300 meter lang zandplein met een hoge duin vind je op de Kopberg in Hulsen (Balen). Ook rond het voormalige NAVO-vliegveld in Oostmalle ligt nog een 250 meter lange zandvlakte met daarachter beboste duinen. De Kempense Heuvelrug is dan weer een 7 km lange landduin gelegen tussen Lichtaart en Herentals, de hoogste toppen (tot 40 meter) bestaan nog steeds uit het losse duinzand, er liggen daar ook nog enkele kleinere zandpleinen. De Hoge Mouw in Kasterlee is dan weer een heus duinenreservaat met 5 grote duinen (tot 38 meter hoogte) en diverse kleinere duinen. De Konijnenberg (36 meter hoog) ligt pal in het centrum van Vosselaar. Heidevelden kan je nog aanschouwen en er doorheen lopen in Landschap De Liereman in Oud-Turnhout, de Hoge Rielen in Kasterlee, de Kesselse Heide in Kessel (Nijlen), de Visbeekvallei in Lille, het Turnhoutse Vennengebied in Turnhout en Merksplas, de Elsakker in Meer (Hoogstraten), ook op de top van de Kempense Heuvelrug en de ernaast gelegen Snekensvijver in Herentals bezitten nog heides alsook in de Belse Bossen in Geel-Bel en de Kalmthoutse Heide ... keuze genoeg.

Voor zandverstuivingen en landduinen in Limburg moet je in de Lommelse Sahara zijn (Lommel) gelegen rondom een grote zandwinningsvijver, of natuurreservaat In Den Brand in Hechtel-Eksel, dat noemt zichzelf de grootste zandbak van Vlaanderen met 40 meter hoge duinen. De Bolderberg in Heusden-Zolder is 60 meter hoog, de Teutheuvel in natuurreservaat De Teut is 76 meter hoog. Maar vooral de Oudsberg in Oudsbergen is nog een grote duin die tot de verbeelding spreekt, het is een grote 88 meter hoge indrukwekkende landduin gelegen op het Kempens Plateau. Voor heidevelden in Limburg moet je vooral in het Nationaal Park Hoge Kempen zijn (de Mechelse Heide), maar ook in Natuurreservaat Den Teut in Zonhoven, Tenhaagdoornheide in Houthalen, de Blekerheide in Lommel of natuurreservaat Hageven-Plateaux in Neerpelt. Rondom Leopoldsburg liggen ook nog uitgestrekte heidegronden, maar die liggen binnen het militair terrein en zijn helaas niet toegankelijk. Het is de 2.400 ha grote Donderslagse Heide die op grondgebied ligt van Houthalen-Helchteren en Hechtel-Eksel. Het zijn allemaal overblijfselen van de eeuwenoude half-woestijn die de Kempen ooit was. En als je het écht groots wil hebben, moet je even de grens met Nederland over. Net ten noorden van Tilburg ligt het Nationaal Park Loonse en Drunense duinen (of de Brabantse Sahara). Dat is de grootste zandwoestijn van West-Europa! Maar ook de Stabrechtse Heide bij Eindhoven is een groot indrukwekkend heideveld.

Al deze landduinen, paraboolduinen, getuigenheuvels, zandverstuivingen, zandpleinen, purperen heidevelden met of zonder vennen, hier en daar een moeras ... dat is wat de Kempen dé Kempen maakt.

De Belse Bossen in Geel-Bel (95 ha groot), een heideven gelegen te midden van duinen en heidevelden. Ooit lagen er duizenden vennen in de Kempense heidewoestijn, de meesten werden dichtgegooid om akkers of bossen aan te leggen. Enkel diegenen die nu in natuurgebieden liggen werden bewaard.